

تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان ابتدایی از آموزش مجازی در دوران شیوع

کرونا: یک مطالعه پدیدارشناختی^۱

فاطمه عرب مختاری^۲

چکیده

درباره‌ی هر طبقه نشان داد. در واقع معلمان به شناخت فرصت‌های آموزش مجازی پی بردند و عنوان کردند برای آموزش مؤثرتر باید پیش-زمینه‌های زیر ساختی و آموزش بیشتر خود معلمان و خانواده‌ها، آماده‌سازی بانکهای اطلاعاتی محتوای آموزشی و اتخاذ تدابیری خاص برای دانش‌آموزان عشایر انجام شود. البته به نظر آنان در برخی دروس مفهومی آموزش مجازی به تنهایی نمی‌تواند منجر به یادگیری دانش‌آموزان شود.

کلیدواژه‌ها: معلمان ابتدایی، آموزش مجازی در دوران کرونا، تجربه‌ی زیسته، شبکه‌های اجتماعی.

هدف از مقاله حاضر مطالعه‌ی کیفی تجربه‌های زیسته‌ی معلمان ابتدایی بخش جرقویه استان اصفهان پیرامون آموزش مجازی بود. روش پژوهش از نوع مطالعات کیفی بود که با رویکرد پدیدارشناسی انجام گرفت و گردآوری داده‌ها با استفاده از مصاحبه نیمه ساختار یافته و گروه کانونی انجام شد. داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها با مطالعه عمیق و طبقه‌بندی تحلیل شدند. یافته‌ها حاکی از آن بود که تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان در ۵ طبقه «آموزش و تدریس»، «دانش‌آموزان»، «والدین»، «بعد فردی» و «سازمان و دولت» جای گرفت. نتایج حاصل از این مطالعه تجربه‌های مثبت و منفی معلمان را

تأیید نهایی: ۱۴۰۱/۱۲/۰۶

۱. تاریخ وصول: ۱۴۰۱/۰۱/۱۷

۲. کارشناسی ارشد، آموزگار دبستان ارشاد نصرآباد جرقویه، ایران (نویسنده مسئول) khtarisara72@yahoo.com

Primary school teachers' lived experience of virtual education during the corona outbreak: A phenomenological study

Fāteme Arab Mokhtāri¹

Abstract

The aim of the present research was to study the lived experiences of primary school teachers of Jarqouye district of Isfahan province regarding the virtual education. It was a qualitative study with a phenomenological approach. Data was collected using semi-structured interview and focus group. Data obtained from the interviews were analyzed by in-depth and stratified study. Findings indicated that the lived experiences of teachers were classified in 5 categories: "education and teaching", "students", "parents", "individual dimension" and "organization and government". The results showed positive and negative experiences of teachers on each

category. In fact, the teachers realized the opportunities of virtual education and stated that for more effective education, infrastructure background and more education of teachers and families themselves, preparation of databases of educational content and adoption of special measures for nomadic students should be considered. Of course, in their opinion, in some conceptual courses, virtual education alone cannot lead to students' learning.

Keywords: Primary School Teachers, Virtual Education in the Corona Era, Lived Experience, Social Networks

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1. MA in curriculum Planning, Graduated from Isfahan University, Tehran, Iran. (Corresponding Author, E-mail: mokhtarisara72@yahoo.com)

مقدمه

خداوند قوه عقل و تفکر را در وجود بشر نهاد تا به واسطه آن در جستجوی حقایق و کشف مجهولات عالم پیرامون خویش و ماورای هستی باشد. نیاز به کاوش و جستجوگری در این موجود ذی شعور، او را واداشت که همواره در پی آموختن باشد. آموزش و یادگیری و الگوهای متناسب با آن در طول تاریخ همواره دستخوش تغییرات و تحولات بوده است. رواج شیوهی استاد و شاگردی و آموزش حضوری در روزگار کهن از محوری‌ترین شیوه‌های یادگیری بوده است که هنوز هم در عصر حاضر بی نیاز از آن نیستیم.

توسعه علوم و فنون و در پی آن بروز تحولات چشمگیر در عرصه‌های گوناگون و انقلاب صنعتی و به دنبال آن ظهور فناوری اطلاعات و ارتباطات، ایده و اندیشه نیاکان را با چالش‌های جدی مواجه کرد. راحتی استفاده از ابزار به جای نیروی انسانی، اندیشمندان را در چگونگی بهره‌مندی از فناوری در امر آموزش و یادگیری به فکر فرو برد. حاصل این تعمق و تلاش، عرضه بسته‌های آموزشی و یادگیری از طریق ابزارهای الکترونیکی بود که بعداً به آموزش الکترونیکی و مجازی موسوم شد (علی پور و شالباف، ۱۳۸۷).

کلمه «مجازی» گرفته شده از واژه‌ی لاتین یا کلمه‌ی فرانسوی به معنای پتانسیل (بالقوه) است یعنی چیزی که واقعی نیست ولی امکان تحقق دارد (فرآمدی، ۱۳۸۶). فضای مجازی، به معنای ارتباط انسان از طریق رایانه و ارتباط از راه دور، بدون توجه به جغرافیای فیزیکی است که اصطلاح آن توسط ویلیام گیبسون^۱ (William Gibson) به کار برده شد؛ اصطلاحی که برای توصیف طیف وسیعی از منابع اطلاعاتی از طریق شبکه‌های رایانه‌ای است که توسط داده‌های دیجیتال رد و بدل می‌شود (عسکرزاده و جوادیان نیک، ۱۳۹۸).

آموزش مجازی از قدرت شبکه‌های کامپیوتری، فناوری‌های اینترنت، شبکه‌های ماهواره‌ای و علوم جدید دیجیتالی بهره می‌برد و در اصل هنر استفاده از فناوری شبکه‌ها به منظور طراحی، انتخاب، تحول و اداره فرآیند آموزش است (فرآمدی، ۱۳۸۶). به طور کلی، هدف از آموزش مجازی، فراهم نمودن امکان دسترسی یکسان، رایگان و جستجوپذیر در

۱. نویسنده‌ی داستان‌های علمی-تخیلی

دوره‌های درسی و ایجاد فضای آموزشی یکنواخت برای اقشار مختلف در هر نقطه و بهینه‌سازی شیوه‌های ارائه مطالب درسی به منظور یادگیری عمیق‌تر است. در چنین فضای آموزشی برخلاف روش‌های آموزشی سنتی استاد محور، افراد به اندازه‌ی توانایی خود از موضوعات بهره‌مند می‌گردند؛ اینکه در آموزش مجازی می‌توان از ترکیب نمودن شیوه‌های مختلف یادگیری، از قبیل متن، صوت و تصویر به حداکثر بازده در یادگیری دست یافت (جعفریان و مؤیدیان، ۱۳۹۷).

در ضرورت و اهمیت آموزش مجازی (قبل از دوران کرونا) باید گفت که پیشرفت فوق‌العاده‌ی ارتباطات الکترونیکی به آموزش از راه دور موقعیت جدیدی بخشیده است و آن را به رهیافتی آموزشی برای آموزش شاغلین و برای افرادی که برای یادگیری قادر به حضور در مدارس و دانشگاه‌ها نیستند، تبدیل کرد.

با انتشار ویروس کرونا از اواسط دسامبر ۲۰۲۰، گرچه همه‌اقتشار و گروه‌های سنی در معرض خطر این بیماری قرار دارند، اما با توجه به جمعیت بالای دانش‌آموزان، تراکم کلاس‌های درسی، استفاده از امکانات و فضاهای عمومی و مشترک و در نتیجه آن پیامدهای سلامتی و احتمال بالای انتقال ویروس از طریق این گروه به آحاد جامعه، مراقبت و کنترل فضاهای آموزشی از نخستین اقدامات کشورهای مبتلا به این بیماری بوده است. در ششم مارس ۲۰۲۰ حدود ۲۹۰ میلیون کودک و جوان به دلیل تعطیلی گسترده آموزشگاه‌ها توسط دولت‌ها به منظور کند کردن شیوع کرونا به اجبار از حضور در مدرسه محروم شدند. نوزده کشور تمام مدارس خود را تعطیل کردند و این باعث ضربه به دانش‌آموزان از پیش-دبستانی تا دبیرستان شد (UNESCO, 2020). در ایران نیز به مانند همه کشورهای جهان از هفته اول اسفندماه ۱۳۹۸، مدارس تعطیل اعلام شد؛ اما سیاست دولت در این دوره این بود که «مدارس و دانشگاه‌ها تعطیل است، اما آموزش تعطیل نیست». بر همین اساس سازوکارهای بسیار گسترده‌ای برای پیشبرد امور آموزشی با تمرکز بر فضای مجازی و آموزش از راه دور طراحی و تدوین گردید.

آموزش دانش‌آموزان در ابتدا با پخش برنامه‌های تلویزیونی از شبکه آموزش آغاز گردید اما خیلی زود به علت ماهیت یک طرفه بودن ارتباط کافی به نظر نمی‌رسید، بنابراین از معلمان خواسته شد در کنار آموزش‌های تلویزیونی جریان آموزش را از طریق پیام‌رسان‌ها

و شبکه‌های اجتماعی پیگیری کنند. به منظور ساماندهی آموزش مجازی دانش‌آموزان در وزارت آموزش و پرورش، شبکه آموزشی دانش‌آموزان (شاد) طراحی و سازماندهی شد که در واقع یک شبکه اجتماعی مخصوص دانش‌آموزان است.

امروزه شبکه‌های اجتماعی ساکن‌دار اقیانوس پرتلاطم اینترنت هستند. شبکه‌هایی که مبتنی بر فناوری «وب» فعالیت می‌کنند و با اجتماع‌گری مجازی نقش اساسی در معادلات رسانه‌ای جهان بازی می‌کنند. این وب‌سایت‌ها علاوه بر قابلیت شبکه‌سازی مجازی، امکان استفاده از فرصت‌های مختلف در فضای اینترنت را اعم از جستجو، خواندن و به اشتراک‌گذاری اخبار، آپلود عکس و فیلم، نوشتن یادداشت‌ها و عضویت در گروه‌های مختلف، تحرک سیاسی را فراهم کرده است و این امر باعث اقبال کاربران اینترنتی به شبکه‌های اجتماعی شده است (پوراسکندری و فرج‌اللهی، ۱۳۹۵).

با توجه به اینکه معلمان در آموزش‌های مجازی در روزهای شیوع کرونا، بیشتر از همه از شبکه‌های اجتماعی استفاده کردند؛ در اینجا به بیان فرصت‌ها و تهدیدهای یادگیری (سلیمان پور عمران و یوسفی مقدم، ۱۳۹۸) استفاده از شبکه‌های اجتماعی در آموزش را می‌پردازیم. فرصت‌ها شامل توانمندسازی آموزشگران و فراگیران، دسترسی به محتوای یادگیری، مشارکت فعال یادگیرندگان در ساخت و تولید دانش، تسهیل تعاملات اجتماعی، بالا بردن سرعت تولید و نشر دانش، دسترسی در هر زمان و هر مکان، انعطاف‌پذیری و باز بودن، ارتقای خلاقیت و نوآوری، بهبود کیفیت و بهره‌وری از نتایج و یادگیری مادام‌العمر و مستقل شدن یادگیرنده است.

تهدیدهای کاربرد شبکه‌های اجتماعی در آموزش نیز عبارت از آموزش آموزشگران و مقاومت آنان در برابر تغییرات جدید، ویژگی‌های یادگیرندگان، امنیت و حفظ حریم خصوصی، اعتیاد به اینترنت، لزوم طراحی روش‌های جدید تعلیم و تربیت متناسب با ابزارهای جدید، مقاومت متولیان آموزش و پرورش، آموزشگران و حتی یادگیرندگان در برابر ایجاد تغییر و کسب مهارت‌های دیجیتالی و دسترسی با اینترنت است. از طرف دیگر، با توجه به نقش بسیار مهم معلمان به عنوان تسهیلگران امر تربیت، به منظور اثربخشی بیشتر آموزش مجازی، توجه به دیدگاه‌ها و نظرات معلمان و شناخت نیازها و خواسته‌های آنان می‌تواند در رفع مشکلات موجود راهگشا باشد.

حاجی و همکاران (۱۴۰۰) نشان دادند که ادراک معلمان از مشکلات آموزش در برنامه شاد، شامل ۶ مضمون کلی شامل مشکلات مربوط به دانش‌آموزان و والدین، مشکلات مربوط به معلمان، مشکلات محتوا، مشکلات تجهیزات، مشکلات سازمانی و مشکلات ارزشیابی است. کریمی (۱۴۰۰) نیز مزایا و مشکلات استفاده از آموزش مجازی را به طور گسترده بیان کرده است.

عباسی و همکاران (۱۳۹۹) فرصت‌هایی از جمله جبران عقب ماندگی تحصیلی در ایام قرنطیه، افزایش مسئولیت‌پذیری و درگیری بیشتر اولیا با فرآیند یاددهی- یادگیری دانش-آموزان، افزایش سرعت انتقال اطلاعات و ارائه اطلاعات جدید، ایجاد انگیزه در معلمان برای ارتقای سواد رسانه‌ای، شناخته شدن معلمان توانمند و خلاق و فراهم شدن زمینه‌ای برای به اشتراک گذاشتن فایل‌ها و تجارب معلمان، افزایش مسئولیت‌پذیری معلمان برای مطالعه بیشتر، جذاب و برانگیزاننده بودن استفاده از آن برای دانش‌آموزان، علاقمند کردن دانش-آموزان به دانش روز و پژوهش کردن، انعطاف‌پذیری در ساعت شروع و پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان برای ارائه تکالیف به شیوه‌ای نو را برشمردند و چالش‌های آموزش مجازی را عدم دسترسی همه دانش‌آموزان به فضای مجازی به ویژه در مناطق محروم و ایجاد نابرابری در فرصت آموزش، سنگین بودن هزینه‌های اینترنت برای خیلی از خانواده‌ها، کندی سرعت اینترنت، دشوار بودن سنجش یادگیری واقعی دانش‌آموزان و سلب شدن قدرت نظارت از معلم، اعتیاد برخی دانش‌آموزان به اینترنت و گوشی، استفاده بی جا و بی رویه از مطالب دیگران، عدم وقت‌گذاری برخی معلمان به امر تدریس و ارزیابی، استفاده از نرم‌افزار به عنوان ابزار تبلیغات، کاهش انگیزه برخی دانش‌آموزان نسبت به تحصیل در شیوه جدید تدریس عنوان کرده‌اند.

سلیمی و فردین (۱۳۹۹) در بررسی نگرش معلمان مقطع ابتدایی شهر زاهدان در باره‌ی فرصت‌ها و چالش‌های ویروس کرونا برای آموزش مجازی در سه سطح کلان، میانی و خرد نشان داده‌اند که در سطح کلان چالش‌های نداشتن تفکر راهبردی مدیران و برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاری نامطلوب و ضعف فناوری آموزشی و مدیریت ناکارآمد؛ در سطح میانی چالش ضعف فناوری‌های معرفی شده، نداشتن استقلال و آزادی عمل و برهم خوردن بودجه‌بندی مطرح شده و در سطح خرد مسائلی مربوط به خانواده، معلمان و دانش‌آموز وجود دارد.

همچنین از نظر شرکت‌کنندگان در این پژوهش، شیوع کرونا فرصت‌هایی را در سطح کلان (فراهم کردن زمینه تغییر، توجه به داشتن برنامه‌ریزی راهبردی و توجه به آموزش برخط و مجازی)، سطح میانی (خلق فرصت آموزشی برابر و خلق نوآوری آموزشی جدید) و سطح خرد (خانواده، معلمان و دانش‌آموز) به دنبال داشته است. مالمیر و صالحی (۱۳۹۹) دریافتند از نظر معلمان و دانش‌آموزان استفاده از آموزش الکترونیکی در دوران کرونا در بهبود فرآیند یاددهی-یادگیری موثر بوده است.

کونینگ و همکاران (Konig et al., 2020) در پژوهشی درباره سازگاری معلمان با تدریس مجازی در دوران کرونا در کشور آلمان دریافتند که شایستگی معلمان در آشنایی با ابزارهای دیجیتال نقش اساسی در انطباق آنان با تدریس برخط دارد.

بسلیا و کوودز (Basilaia & Kvavadze, 2020) در پژوهشی روی یک مدرسه خصوصی با ۹۵۰ دانش‌آموز، نشان دادند که آموزش مجازی مانند آموزش حضوری نتایج مثبت و مطلوبی به همراه داشته است و حتی تصمیم گرفتند که بعد از پایان شیوع بیماری کرونا این روش آموزش را برای کسانی که نمی‌توانند در مدرسه حضور یابند، مثل معلولان، ادامه دهند.

نتایج پژوهش مرادی و کردلو (۱۳۹۸)، درباره تنگناهای اخلاقی آموزش الکترونیکی در آموزش عالی مجازی ایران، نشان داد که علی‌رغم فرصت‌های منحصر به فرد آموزش‌های برخط، به دلیل فقدان ارتباط چهره به چهره و عدم الگوگیری اخلاقی دانشجو از رفتارهای واقعی استاد، زمینه رشد اخلاقی چندان فراهم نیست؛ اما این خلاء را می‌توان با تعاملی‌تر کردن محیط یادگیری و استفاده بیشتر از فناوری‌های چندرسانه‌ای پُر کرد.

رحیمی دوست و همکاران (۱۳۹۷) نشان دادند که دبیران کارودانش، با توجه به امکاناتی که شبکه‌های اجتماعی مجازی در اختیار آموزش قرار داده‌اند، در زمینه کیفیت تدریس خود و تعمیق یادگیری، افزایش انگیزش پیشرفت تحصیلی، مشارکت کلاسی و فعالیت‌های گروهی دانش‌آموزان از این شبکه‌ها بهره برده‌اند. پور اسکندری و فرج‌اللهی (۱۳۹۵) نیز دریافتند که دانش‌آموزانی که در فرایند یاددهی-یادگیری از شبکه‌های اجتماعی مجازی (تلگرام) استفاده کرده‌اند از عملکرد تحصیلی بالایی نیز در درس ریاضی برخوردار بوده‌اند. همچنین علی‌رغم دل‌نگرانی‌هایی که در خصوص کاربرد شبکه‌های اجتماعی مجازی وجود

دارد؛ می‌تواند با برنامه‌ریزی‌های دقیق و هدفمند از ظرفیت‌های این فناوری برای ارتقاء سطح آموزش و فرایند یاددهی-یادگیری استفاده کرد.

همچنین بیکر دیک (Bickerdike, 2016) نشان داد که عادت‌های مطالعه و راهبرد مطالعه، با افزایش استفاده از شبکه‌های اجتماعی به مجازی ارتباط دارد. استفاده بیش از حد از شبکه اجتماعی به عادت‌های مطالعه ضعیف می‌انجامد که با کاهش پیشرفت تحصیلی در ارتباط است (به نقل از رحیمی دوست و همکاران، ۱۳۹۷).

کوماسی (komasy, 2016) در پژوهش خود دریافت که میزان یادگیری و یادداری گروه آزمایش که از طریق شبکه مجازی آموزش دیده بودند، نسبت به گروه کنترل که آموزش حضوری دیده بودند، به طور معناداری افزایش یافته است.

دهقانی و خلجی (۲۰۱۵) تحقیقی با عنوان تأملی بر نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی بر فرایند آموزش و یادگیری با تأکید بر فرصت‌ها و چالش‌های آن انجام دادند. نتایج این مطالعه نشان داد که استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش، به شکل‌های مختلف، نوآوری در آموزش را افزایش می‌دهد. با توجه به مطالعات انجام گرفته این فرض مطرح است که استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای تغییر فرآیندهای شناختی و الگوهای یادگیری متناسب با عصر دیجیتال مناسب است.

با توجه به بررسی‌های انجام شده، بیشتر پژوهش‌ها درباره آموزش مجازی قبل از کرونا، در دوره‌های آموزش عالی و برای آموزش بزرگسالان انجام شده است، اما در سال ۲۰۲۰ با همه‌گیری بیماری کرونا در جامعه‌ی انسانی و لزوم در خانه ماندن برای همه و خصوصاً دانش‌آموزان، مسئولان آموزش و پرورش کشورها مجبور به استفاده از آموزش مجازی برای دوره‌های ابتدایی و دبیرستان‌ها شدند. بنابراین با توجه به مشکلات و عدم برنامه‌ریزی‌های مؤثر، ضرورت آموزش و پژوهش درباره‌ی آموزش مجازی در دوره‌های ابتدایی بیشتر مورد توجه قرار گرفته است و در دو سال اخیر پژوهش‌هایی هم درباره ادراک و تجربه‌ی آموزشگران از آموزش مجازی انجام شده است. بنابراین با توجه به اینکه ممکن است آموزش و پرورش در ماه‌های آینده نیز ناگزیر به استفاده از آموزش مجازی باشد، پژوهش و شناخت هر چه بیشتر درباره‌ی ادراکات و تجربه‌ی معلمان و دانش‌آموزان به عنوان دو طرف تعامل در فرآیند یاددهی-یادگیری در زمینه‌ی آموزش‌های مجازی بسیار مهم است. از این رو این پژوهش با

هدف شناخت و تبیین تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان ابتدایی پیرامون آموزش مجازی انجام گرفت. با توجه به این هدف، سؤال اصلی این است که: تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان پیرامون آموزش مجازی چگونه است و معلمان این تجربه را چگونه ادراک و معنی می‌کنند؟ شناخت ابعاد این موضوع برنامه‌ریزان آموزشی کشور و معلمان را قادر خواهد ساخت تا برای آموزش مجازی کارآمدتر و مؤثرتر، ملزومات و تدابیر لازم را بیندیشند و گام‌هایی در جهت بهبود آموزش‌های مجازی خصوصاً در این دوران شیوع کرونا، بردارند.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع کیفی بود که با رویکرد پدیدارشناسی انجام گرفت. پدیدارشناسی روشی است که هدف آن تمرکز بر ادراک افراد از جهانی است که در آن زیست می‌کنند. پژوهشگران زمانی از این روش استفاده می‌کنند که سعی در توصیف تجارب زیسته افراد داشته باشد بر این اساس، این مطالعه به واکاوی تجربه زیسته معلمان پیرامون آموزش مجازی در دوران کرونا پرداخته است.

این مطالعه به روش کیفی و با رویکرد پدیدارشناسی صورت گرفته است. استفاده از روش پدیدارشناسی، پاسخ به این سؤال است که آیا نیازی به روشن‌سازی بیشتر پدیده‌ای خاص وجود دارد (عابدی، ۱۳۸۹). بنابراین این تحقیق با رویکرد پدیدارشناسی صورت گرفته است. نمونه مطالعه به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شد و ملاک انتخاب این است که افراد حتماً پدیده مورد بررسی را تجربه کرده باشند.

بنابراین مصاحبه نیمه‌ساختار یافته با ۱۱ معلم ابتدایی زن و مرد صورت گرفت که ۳ نفر مرد و ۸ نفر زن بودند. همگی معلم مقطع ابتدایی شهرستان اصفهان بودند. به منظور رعایت مسائل اخلاقی قبل از شروع مصاحبه، درباره اهداف پژوهش آگاهی لازم به مشارکت‌کنندگان داده شد و با رضایت کامل در پژوهش شرکت کردند. در خصوص محرمانه بودن اطلاعات، اطمینان لازم داده شد. طی مصاحبه، معلمان به بیان تجربه‌های خود از اجرای آموزش مجازی در روزهای کرونا در سال تحصیلی ۹۹-۹۸ (اسفند ماه تا خرداد ماه) پرداختند. مصاحبه‌ها به صورت عمیق و بدون ساختار، در زمان‌های بیست تا سی دقیقه‌ای در مدارس بخش جرقویه سفلی انجام شد. مصاحبه‌ها تا زمان اشباع داده انجام شد؛ یعنی تا زمانی که

نظرات جدیدی از افراد، یافت نشد و نظرات افراد تکرار می‌شدند. بعد از پایان یافتن مصاحبه با خواندن دقیق همه‌ی توصیف‌ها و نظرات مهم شرکت‌کنندگان؛ استخراج عبارات‌های مهم و مرتبط با پدیده آموزش مجازی در دوران کرونا، داده‌ها تحلیل شدند.

معلمان شرکت‌کننده در این مطالعه، بیشتر کسانی بودند که طبق شواهد و بیان مدیران مدارس منطقه فعالیت بیشتری در فضای مجازی برای آموزش دانش‌آموزان در دوران کرونا داشتند که ۳ نفر مرد و ۸ نفر زن بودند. ویژگی‌های دموگرافیک شرکت‌کنندگان از قبیل جنس، سابقه خدمت، پایه تحصیلی و محل خدمت در جدول (۱) مشخص شده است.

جدول شماره ۱: ویژگی‌های دموگرافیک شرکت‌کنندگان در مطالعه یافته‌ها

مؤلفه	تعداد
جنسیت	۳ نفر مرد و ۸ نفر زن
سابقه خدمت	۱ نفر ۹ سال، ۴ نفر ۸ سال، ۵ نفر ۵ سال، ۱ نفر ۲ سال
پایه تحصیلی	۳ نفر ششم، ۳ نفر پنجم، ۱ نفر چهارم، ۱ نفر سوم، ۲ نفر دوم، ۱ نفر اول
محل خدمت	بخش جرقویه سفلی شهرستان اصفهان

یافته‌های پژوهش

در مجموع تحلیل عمیق دیدگاه‌های شرکت‌کنندگان، به ترتیب فراوانی پاسخ‌های به دست آمده، تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان پیرامون آموزش مجازی در دوران کرونا در قالب ۵ طبقه «آموزش و تدریس»، «دانش‌آموزان»، «والدین»، «فردی» و «سازمانی» در دو بخش مزایا یا فرصت‌ها و معایب یا چالش‌ها طبقه‌بندی شد.

الف- مزایا و معایب آموزش مجازی در حیطه‌ی آموزش و تدریس

معلمان شرکت‌کننده در این مطالعه از فرصت‌ها و چالش‌های زیادی که در اجرای آموزش مجازی از طریق شبکه‌های اجتماعی در حیطه‌ی «آموزش و تدریس» با آن مواجه بوده‌اند، نام بردند. از جمله‌ی فرصت‌هایی که بیشتر مصاحبه‌شوندگان بیان کردند، امکان ارسال انواع و اقسام فایل‌های صوتی، تصویری و کلیپ‌های مربوط به درس و امکان تدریس بدون محدودیت زمانی و مکانی و همچنین امکان دیدن چندین باره فایل‌های تدریس است. از دیگر فرصت‌هایی که مطرح شده است؛ نوآوری بیشتر در ارزشیابی درس‌های عملی، آموزش

فراتر از حد کتب درسی، امکان حذف پیام‌های اضافی در محیط کلاس مجازی و انجام تکلیف‌های عملی در منزل است.

جدول شماره ۲: تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان پیرامون آموزش مجازی در حیطه‌ی «آموزش و تدریس»

مزایا/ فرصت‌ها	معایب / چالش‌ها
امکان ارسال انواع و اقسام فایل‌های صوتی، تصویری و کلیپ‌های مربوط به درس امکان آموزش بدون محدودیت زمانی و مکانی امکان حذف پیام‌های اضافی دانش‌آموزان در فضای کلاس مجازی امکان مشاهده و استفاده‌ی چندین باره از فایل‌های تدریس توسط دانش‌آموزان امکان نوآوری بیشتر در ارزشیابی از درس‌های عملی مثل هنر و آزمایش‌های علوم امکان انجام تکلیف‌های کاربردی و عملی در محیط منزل مثل اجرای نمایش‌ها یا آزمایشات علوم آموزش فراتر از حد کتب درسی	لزوم آماده بودن محتوای تدریس باید قبل از تدریس نبود محتوای آموزشی مناسب و در دسترس پیش رفتن طبق برنامه‌ریزی کلاسی قبل عدم اطمینان معلم از توجه و فعالیت دانش‌آموز در هنگام تدریس عدم امکان کنترل دانش‌آموز در هنگام تدریس عدم امکان پرسش و پاسخ همزمان در هنگام تدریس عدم انجام فعالیت‌های گروهی نبود ابزار ارزشیابی دقیق در زمینه‌ی درس‌های نظری و مفهومی مثل ریاضی عدم اطمینان معلم از انجام آزمون‌های نوشتاری توسط خود دانش‌آموز مؤثر نبودن آموزش مجازی برای پایه‌های پایین

از مهمترین مشکلاتی که معلمان درباره‌ی آموزش مجازی در حیطه‌ی آموزش و تدریس با آن روبه رو شده‌اند، لزوم آماده بودن محتوای تدریس باید قبل از تدریس و وقت‌گیر بودن آماده کردن محتوای آموزشی مناسب، نبود محتوای آموزشی مناسب و در دسترس، عدم امکان کنترل و نظارت بر دانش‌آموزان و نامناسب بودن آموزش‌های مجازی برای دانش‌آموزان پایه‌های پایین، به علت نامحسوس بودن آموزش‌ها و لزوم تمرکز طولانی مدت برای یادگیری است. با توجه به اینکه معلمان دوره‌ی ابتدایی قبلاً هیچ تجربه‌ی آموزشی درباره‌ی آموزش مجازی نداشتند و از طرف دیگر باید وقت و توان زیادی را صرف آماده‌سازی محتوای آموزشی مناسب می‌کردند، پس برگزاری دوره‌ها آموزشی کار با نرم‌افزارهای تولید محتوا و روش‌های تدریس مجازی از یک طرف و از طرف دیگر لزوم آماده کردن و در اختیار گذاشتن محتوای آموزشی مجازی از سوی نهادهای آموزشی می‌تواند بار سنگین آموزش مجازی را برای معلمان سبک‌تر کند. جدول شماره (۲) طبقات به دست آمده پیرامون «آموزش و تدریس» را نشان می‌دهد.

ب- مزایا و معایب آموزش مجازی در حیطه‌ی دانش‌آموزان

می‌توان گفت در بحث اجرای آموزش مجازی، مهمترین مسأله، آمادگی معلمان و نگرش دانش‌آموزان است. اگر دوره‌های آموزش از راه دور به خوبی طراحی و انتقال داده شوند، دانش‌آموزان می‌توانند به همان اندازه دوره‌های درون مدرسه‌های سنتی یاد بگیرند. اما اگر دانش‌آموزان فناوری را مفید تلقی نکنند، پذیرش کافی برای آموزش از راه دور نخواهند داشت. (هاپر و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۸۸). در جدول (۳) موارد مربوط به دانش‌آموزان که معلمان شرکت‌کننده درباره‌ی آموزش مجازی مطرح کرده‌اند، آورده شده است.

جدول شماره ۳: تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان پیرامون آموزش مجازی در حیطه‌ی «دانش‌آموزان»

معایب	مزایا
- آشنا نبودن با چگونگی استفاده از ابزارها و برنامه‌های آموزش مجازی	- ارتقای دانش استفاده از ابزارها و برنامه‌های آموزش مجازی
- صرف وقت بسیار در فضای مجازی و عقب ماندگی تحصیلی	- ارتقای سواد رسانه‌ای و تحلیل پدیده‌های اجتماعی فراتر از محتوای کتب درسی
- عدم همکاری برخی دانش‌آموزان در آموزش مجازی	- تعامل سازنده و مطلوب دانش‌آموزان با همدیگر جهت یادگیری بیشتر
- عدم دسترسی به برخی دانش‌آموزان عشایر به علت کوچ	- کاهش استرس دانش‌آموزان
- گفتگوهای بیهوده و اضافی برخی دانش‌آموزان درباره همدیگر یا درباره‌ی موارد بی‌اهمیت	- استقلال و خودنظارتی دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری خود
- کاهش ارتباط فیزیکی و عدم یادگیری نحوه‌ی رفتار در جامعه	- مشارکت بیشتر در تولید محتوای آموزشی
- استفاده‌ی افراطی از فضای مجازی و اعتیاد به گوشی	
- مستقل نبودن دانش‌آموز در انجام تکلیف و انجام آن توسط دیگران	

اکثر شرکت‌کنندگان در این مطالعه، معتقدند که آموزش مجازی فواید زیادی برای دانش‌آموزان از جمله افزایش دانش استفاده از ابزارها و برنامه‌های آموزش مجازی، افزایش سواد رسانه‌ای با پدید آمدن امکان بحث و تبادل نظر با دیگر همسالان درباره‌ی اتفاقات روز جامعه و یادگیری از همدیگر و کاهش استرس دانش‌آموزان در هنگام حضور در جمع دارد.

همچنین برخی معلمان به عنوان یک نتیجه‌ی پنهان آموزش مجازی، استقلال دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری خود را عنوان کردند.

ج- مزایا و معایب آموزش مجازی در حیطه‌ی والدین

با در نظر گرفتن این موارد و همچنین شناخت نسبی والدین از مضرات استفاده از فضای مجازی بر روی خانواده و فرزندان، خانواده‌ها نظر خوبی درباره‌ی آموزش مجازی نداشتند و معلمان شرکت‌کننده در این مطالعه، اذعان داشتند که در ابتدا با مقاومت خانواده‌ها مواجه بوده‌اند. به نظر آنان، با توجه به سطح سواد و معیشت خانواده‌ها می‌توان گفت مشکلاتی که در تهیه گوشی هوشمند یا بسته‌های اینترنت داشتند، همچنین والدین کم‌سواد یا بی‌سواد که نحوه‌ی استفاده از شبکه‌های اجتماعی و آموزش مجازی را نمی‌دانستند، این مقاومت و عدم همکاری را افزایش می‌داد. البته معلمان بیان کردند والدینی نیز بودند که نهایت همکاری و تلاش خود را در آموزش فرزندان خود داشتند. والدینی که معلم فرزند خود شده بودند و تک تک درس‌ها و مطالب آموزشی را با آنان پیش می‌رفتند. در جدول (۴) ادراکات و تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان درباره‌ی «والدین و خانواده‌ها» آمده است.

جدول شماره ۴: تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان پیرامون آموزش مجازی در حیطه‌ی «والدین»

مزایا	معایب
- درگیری مستقیم و نزدیک با آموزش فرزندان	- سواد کم در استفاده از برنامه‌های آموزش مجازی
- شناخت نقاط ضعف و قدرت فرزند	- توجه نبودن در زمینه‌ی لزوم آموزش مجازی
- مشارکت در ساخت و تولید محتوا	- شکایت از هزینه بر بودن برای بسیاری خانواده‌ها
	- عدم امکان استفاده از آموزش مجازی به علت داشتن چند فرزند و یک گوشی یا سرکار بودن در هنگام تدریس مجازی

د- مزایا و معایب آموزش مجازی در حیطه‌ی فردی

در بعد شخصی نیز معلمان حاضر در این پژوهش، امکان تعامل با یادگیرنده بدون محدودیت زمانی و مکانی را مزیت مهم آموزش مجازی دانستند، حال این حضور در خانه و بودن در کنار خانواده خود دستاوردهای مثبت روانی و خانوادگی برای معلمان داشت، خصوصاً برای

آنان که فرزند کوچک داشتند. از طرف دیگر همین عدم محدودیت زمانی برای برخی معلمان، باعث صرف وقت زیاد در فضای مجازی برای تولید محتوای آموزشی یا دادن بازخورد و دیدن تکالیف شد که عدم انجام وظایف معلم، به عنوان مادر یا پدر خانواده، و فشار روانی و حتی خستگی بدنی کار زیاد با گوشی یا رایانه را به همراه داشت. بنابراین می‌توان گفت برنامه‌ریزی دقیق در زمینه‌ی در اختیار گذاشتن ابزارهای تولید محتوا و محتوای از پیش آماده شده و حضور به موقع دانش‌آموزان در کلاس مجازی می‌تواند این آسیب‌ها را برای معلمان کاهش دهد. تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان پیرامون آموزش مجازی در حیطه‌ی «فردی» در جدول (۵) آمده است.

جدول شماره ۵: تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان پیرامون آموزش مجازی در حیطه‌ی «فردی»

مزایا	معایب
- امکان حضور در خانه	- وقت‌گیر بودن آموزش مجازی در تولید محتوا، بازخورد دادن تکالیف
- ارتباط صمیمی‌تر با دانش‌آموزان و والدین	- فشار روانی ناشی از اختصاص وقت زیاد و انجام ندادن وظایف در قبال خانواده
- ملزم نبودن به حضور فیزیکی و در وقت مشخص در مدرسه	- عدم دسترسی به برنامه‌های نرم‌افزاری برای تبادل و ساخت فایل‌ها
- بالارفتن سطح دانش و استفاده از روش‌های تدریس متنوع برای آموزش دانش‌آموزان (استفاده از تدریس سایر همکاران)	- خستگی بدنی و چشمی در اثر کار زیاد با رایانه و گوشی
- وسواس و دقت بیشتر معلم در رفتار و گفتار	- نبود ابزارهای مناسب برای اجرای آموزش مجازی
- با دانش‌آموزان به دلیل حس ماندگاری در فضای مجازی و در معرض دید بودن توسط دیگران	- هزینه بر بودن خرید امکانات آموزش مجازی مثل گوشی هوشمند و بسته‌های اینترنتی

ه- مزایا و معایب آموزش مجازی در حیطه‌ی سازمانی

معلمان شرکت‌کننده در این مطالعه، درباره‌ی تجربه‌ای که در آموزش مجازی پیرامون سازمان آموزش و پرورش داشته‌اند عنوان کرده‌اند که انتظار حمایت بیشتری از سوی سازمان داشتند، با آن که ارتباط آنان با اعضای سازمان (مدیر مدرسه و کادر آموزشی و کارشناسان آموزشی اداره آموزش و پرورش) نزدیک‌تر و راحت‌تر شده بود، اما در ابتدای شروع آموزش مجازی در دوران کرونا با مشکلاتی چون سردرگمی معلمان و به تبع آن خانواده‌ها در انتخاب

شبکه‌های اجتماعی مناسب، عدم دسترسی به محتوای آموزشی مناسب و از قبل آماده شده، نبود بسترهای اطلاعاتی قوی برای بارگذاری و ارسال فایل‌های آموزشی مواجه بودند. تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان پیرامون آموزش مجازی در حیطه‌ی «سازمان و دولت» در جدول (۶) آمده است.

جدول شماره (۶): تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان پیرامون آموزش مجازی در حیطه‌ی «سازمانی»

مزایا	معایب
ارتباط بیشتر معلم و دانش‌آموز فارغ از انضباط اداری و محدودیت زمان و مکان کاهش هزینه‌های جاری مدرسه	سردرگمی معلمان و دانش‌آموزان در ارتباط با انتخاب پیام‌رسان مناسب عدم دسترسی به محتوای آموزشی مناسب نبود زیرساخت‌های اینترنتی قوی داخلی، قطعی اینترنت و سرعت پایین

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از مطالعه حاضر شناخت تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان دوره‌ی ابتدایی پیرامون آموزش مجازی است که معلمان در روزهای شیوع کرونا (از اسفند ماه ۹۸ تا خرداد ماه ۱۴۰۰) ناگزیر با اجرای آن شدند. تجربه‌ی مشارکت‌کنندگان در قالب طبقات «آموزش و تدریس»، «دانش-آموزان»، «والدین»، «فردی» و «سازمانی» جای گرفت. تأمل در این طبقات نشان می‌دهد که آموزش مجازی بسیار گسترده است و تجربه‌های مختلفی برای معلمان به همراه دارد، که تمام ابعاد زندگی شغلی و حتی فردی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

در بعد «آموزش و تدریس»، معلمان، تجربه‌های مثبتی چون امکان استفاده از فایل‌های صوتی و تصویری و متنی در آموزش، امکان ذخیره‌سازی و استفاده‌ی مکرر از فایل‌های آموزشی و تدریس، نوآوری بیشتر در آموزش و تکلیف آموزش مجازی را مطرح ساخته‌اند؛ که حاجی و همکاران (۱۴۰۰) و عباسی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهش‌های خود آنها را بیان کرده‌اند. همچنین کریمی (۱۴۰۰) مزایای استفاده از آموزش‌های مجازی از دید اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد خدابنده را تمرکز بالاتر استاد در تنظیم و ارائه محتوای درسی، قابلیت ارزیابی چند بُعدی، امکان یادگیری بیشتر به دلیل ضبط مطالب و تکرار آن برای دانشجویان، محدود نبودن ظرفیت پذیرش در سیستم مجازی و حضور و غیاب برخط بر

شمرده است. مشکلات و موانع استفاده از آموزش مجازی از دید اساتید نیز فقدان محتوای آموزش الکترونیکی، یک طرفه برگزار شدن کلاس توسط استاد و عدم فعالیت دانشجو، افزایش تقلب به دلیل عدم نظارت و عدم شکل‌گیری ارتباط عاطفی و تعامل مناسب بین استاد و دانشجو، عدم سوال و جواب کافی و ارائه بازخورد بین مدرس و دانشجو به دلیل عدم ارتباط چهره به چهره و اینکه آموزش مجازی بیشتر در حیطه‌ی شناختی موفق است و در حیطه عاطفی و حیطه روانی حرکتی به علت عدم تعامل بیان شده است.

نتایج پژوهش‌های مختلف نشان داده‌اند که استفاده از شبکه‌های آموزش مجازی در آموزش و یادگیری به ایجاد تجارب یادگیری معنادار، اثربخش و لذت بخش برای یادگیرندگان منجر می‌شود (Garrison & Kanuka, 2004).

«چشم‌انداز شبکه‌های اجتماعی به سوی آزمایش، مشارکت و توانمندسازی است که برای یادگیرندگان و معلمان این فرصت را فراهم می‌آورد تا روش‌های جدید را برای رشد فعالانه و خلاقانه‌ی توانایی‌ها و ظرفیت‌های فردی به کار ببرند (چراغ ملایی و همکاران، ۱۳۹۳).

در واقع درباره‌ی نقش معلم در فرآیند آموزش می‌توان گفت که اگر چه در آموزش سنتی، مدرس نقش محوری و کلیدی دارد، اما در آموزش مجازی، مدرس به یک تسهیل‌گر امور آموزش تغییر می‌یابد (شاه بیگی و نظری، ۱۳۹۰). شاید بتوان گفت بسیاری از مشکلاتی که معلمان در زمینه‌ی آموزش برشمردند، ناشی از همین است که می‌خواهند در آموزش مجازی نقش محوری و کلیدی داشته باشند. نتایج پژوهش فتحی و اجارگاه و همکاران (۱۳۹۰) نشان داد که از نظر استادان، اثربخشی دوره‌های آموزش مجازی در عناصر سازماندهی مواد آموزشی، انعطاف‌پذیری و میزان حجم کاری مطلوب و توانایی دوره در ایجاد انگیزه در دانشجویان در سطح متوسط است.

دومین طبقه تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان درباره‌ی «دانش‌آموزان» است. از نظر معلمان فرصت‌های آموزش مجازی ارتقای دانش استفاده از ابزارها و برنامه‌های آموزش مجازی، ارتقای سواد رسانه‌ای و تحلیل پدیده‌های اجتماعی فراتر از محتوای کتب درسی، تعامل سازنده و مطلوب دانش‌آموزان با همدیگر جهت یادگیری بیشتر، کاهش استرس دانش‌آموزان، استقلال و خودنظارتی دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری خود و مشارکت بیشتر در تولید محتوای آموزشی است. سلیمی و فردین (۱۳۹۹) افزایش مهارت‌های دیجیتال دانش‌آموزان، ایجاد اعتماد به نفس برای تدریس و به اشتراک گذاشتن در گروه کلاسی و ایجاد

رقابت برای انجام به موقع تکالیف را از فرصت‌های آموزش مجازی برای دانش‌آموزان عنوان کرده‌اند. حاجی و همکاران (۱۴۰۰) مشکلات آموزش مجازی برای دانش‌آموزان را انگیزه کم و وابستگی به فضای مجازی برشمرده‌اند.

در بررسی مزایا و چالش‌های آموزش مجازی برای فراگیران، آمده است که «استفاده از شبکه‌های اجتماعی در آموزش به مشارکت فعال دانشجو منجر می‌شود (Ellison et al., 2007)؛ تعاملات اجتماعی چندگانه‌ای ایجاد می‌کند که شایستگی‌های شناختی و اجتماعی را پرورش می‌دهد (Christofides et al., 2009; Ross et al., 2009)، هوش بین‌فردی را از طریق تفکر انتقادی رشد داده (Lampe et al., 2008)، مسئولیت‌پذیری فردی و استقلال را افزایش می‌دهد؛ و باعث می‌شود که دانشجویان خودشان مسیر یادگیری خود را بسازند (هیو، ۲۰۱۱؛ به نقل از چراغ ملایی و همکاران، ۱۳۹۳).

آنچه پژوهش‌ها نشان می‌دهد این است که کاربرد شبکه‌های اجتماعی در آموزش تأثیر سازنده‌ای بر آن داشته است و فرآیند یاددهی-یادگیری را تسهیل و اثربخشی آن را ارتقاء بخشیده است. در مقابل، پژوهش‌هایی نیز نشان داده است که استفاده بی‌رویه از شبکه‌های اجتماعی مجازی، آثار منفی بر فعالیت‌های تحصیلی دانشجویان برجای گذاشته است و آثار مثبت‌شان را منوط به استفاده محدود از آن می‌دانند (پوراسکندری و فرج‌اللهی، ۱۳۹۵).

استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای دانش‌آموزانی که مهارت‌های خودتنظیمی پایینی دارند با مخاطرات زیادی همراه است (Dabbagh & Kitsantas, 2005; Rovai & Jordan, 2004؛ به نقل از چراغ ملایی و همکاران، ۱۳۹۳).

طبقه‌ی سوم تجربیات مطرح شده معلمان در این پژوهش حول «والدین» بیان شده است. عباسی و همکاران (۱۳۹۹) افزایش مسئولیت‌پذیری و درگیری بیشتر اولیا با فرآیند یاددهی-یادگیری دانش‌آموزان را فرصت یادگیری و سنگین بودن هزینه‌های اینترنت برای خیلی از خانواده‌ها را چالش یادگیری بیان کرده‌اند. نقش خانواده‌ها در هدایت استفاده از فضای مجازی، آشنایی فرزندان با خطرات جسمانی و رفتاری و تقویت مبانی ارزشی-اخلاقی و دینی فرزندان و ایجاد خودکنترلی و خودایمنی در آنها برای استفاده بهینه از فناوری‌های جدید است (برون، ۱۳۹۸). آموزش والدین درباره‌ی نحوه‌ی استفاده از آموزش‌های مجازی و لزوم تسهیل شرایط برای فرزندان در این زمینه، با توجه به ناگزیر بودن معلمان به استفاده از آموزش مجازی، از مواردی بود که معلمان اشاره کرده بودند.

چهارمین طبقه تجربیات «فردی» معلمان است. عباسی و همکاران (۱۳۹۹) مزایای استفاده از شبکه‌های مجازی برای معلمان را افزایش مسئولیت‌پذیری معلمان برای مطالعه بیشتر، شناخته شدن معلمان توانمند و خلاق و فراهم شدن بستر به اشتراک گذاشتن فایل‌ها و تجارب معلمان و ایجاد انگیزه در معلمان برای ارتقای سواد رسانه‌ای را بیان کرده‌اند. استفاده از شبکه‌های مجازی در آموزش، استاد را قادر می‌کند دانش و مهارت خود را از طریق انجام دادن فعالیت‌های آموزنده‌ی مؤثر ارتقا دهد (هیو، ۲۰۱۱). تجارب یادگیری را به هم پیوند دهد (مزر و ریچارد، ۲۰۰۹). الگوهای تشریح مساعی بین دریافت اطلاعات از منابع رسمی و غیررسمی ایجاد کند و الگوهای رفتاری قدیمی را ترک کند (یانگ، ۲۰۰۹؛ سلوین، ۲۰۰۹؛ به نقل از چراغ ملایی و همکاران، ۱۳۹۳). روش‌های تدریس کلیشه‌ای و نامناسب، عدم تعامل و همفکری بین معلمان و استرس معلمان در انتشار محتوای آموزشی با صدا یا تصویر خود از جمله موانع آموزش مجازی است (حاجی و همکاران، ۱۴۰۰).

آخرین طبقه‌ی تجربیات معلمان در رابطه با «سازمان و دولت» است. سلیمی و فردین (۱۳۹۹) مهمترین فرصت‌های آموزش مجازی در سطح کلان و میانی سازمان آموزش و پرورش را فراهم شدن زمینه تغییر، توجه به برنامه‌ریزی راهبردی و توجه ویژه به آموزش مجازی و فرصت ایجاد روش‌های خلاقانه برای مدیران مدارس و همسانی شرایط آموزشی برای دانش‌آموزان کل کشور آموزشی عنوان کرده‌اند. دوره‌های ضمن خدمت ناکارآمد و نظارت شدید از مشکلات سازمانی آموزش مجازی است (حاجی و همکاران، ۱۴۰۰). برای معلمان این بدان معناست که با آنکه حکومت‌ها برای استفاده از کلاس‌های غیرحضور و کامپیوتر در کلاس‌ها فشار می‌آورند، از این امر غافل می‌شوند که باید از کسانی که قرار است این تغییرات را اجرا کنند انتظار مشارکت دارند. علاوه بر زمانی که صرف ارتباطات اضافی می‌شود، اعضای کادر آموزشی ممکن است با موانع دیگری مانند زمان لازم برای آموختن فناوری، سرخوردگی در اثر فناوری معیوب، زمان موردنیاز برای آماده‌سازی ملزومات آموزش از راه دور، زمان کمتر برای تحقیقات و هزینه‌های مالی اضافی برای کار با فناوری در خانه و در محل کار روبرو شوند. بنابراین ساختار، حمایت و پشتیبانی باید با ارائه مناسب دوره‌های کیفی آموزش از راه دور منطبق باشند (هارپر و همکاران، ۱۳۸۶).

البته باید گفت اقدام وزارت آموزش و پرورش در راه‌اندازی شبکه‌ی اجتماعی دانش‌آموزان (شاد) که در اواسط فروردین ماه ۱۳۹۹ انجام شد، اقدام خوبی در ایجاد محیط امن در فضای

مجازی برای آموزش دانش‌آموزان بود، هر چند هنوز مشکلاتی دارد. اگر قرار باشد در ماه‌های آینده نیز با توجه به شیوع بیماری کرونا آموزش مجازی همچنان ادامه داشته باشد؛ باید در جهت بهبود این شبکه‌ی اجتماعی حتماً اقداماتی جدی صورت گیرد. بنابراین دولت با آماده‌سازی زیر ساخت‌ها، اختصاص بسته‌های اینترنت به معلمان و دانش‌آموزان، اختصاص کمک هزینه یا وام برای کمک به دانش‌آموزانی که امکان خرید وسایل ارتباطی ندارند، ایجاد بانک‌های اطلاعاتی جهت ذخیره‌سازی فایل‌های آموزشی مناسب و برتر کشور و امکان دسترسی همه معلمان کشور و ایجاد گروه‌های درسی معلمان هم‌پایه می‌تواند در بهبود آموزش مجازی در ایران گام مهمی بردارد.

صائمی و همکاران (۱۳۹۴) نشان دادند که مانع زیرساخت‌های آموزشی از مهمترین موانعی است که در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر وب در آموزش وجود دارد. وجود برنامه منسجم آموزشی، امکان زمانبندی مناسب فرآیندهای تدریس و شیوه‌های ارزشیابی مشخص و مدون می‌تواند به اساتید کمک کند تا به شیوه‌ای مؤثرتر به تدریس در کلاس مجازی بپردازند.

مهمترین عوامل در زمینه موانع و مشکلات آموزش مجازی که سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان، مربیان و دیگر دست‌اندرکاران باید در نظر بگیرند، عبارتند از: خط‌مشی‌های جامعه آموزشی و برنامه‌ریزی، زیرساخت‌ها، زبان، ظرفیت‌سازی و امور مالی، چالش‌های پداگوژیکی، چالش‌های سازمانی و فناورانه (علم و همکاران، ۱۳۹۹).

طی مقاله‌ای اسنلینگ و فینگل (Snelling & Fingal, 2020) در پی شیوع ویروس کرونا و روی آوردن مدارس به یادگیری برخط، ایده‌هایی برای اثربخشی بیشتر آموزش مجازی مطرح کردند. آموزش دانش‌آموزان و والدین درباره‌ی نحوه ورود به شبکه، بهره‌گیری از شیوه‌های ارائه چندگانه محتوا، داشتن تعامل با آموزش‌دهندگان دیگر، بیان انتظارات شفاف و روشن از اولیاء و دانش‌آموزان، دادن آزادی انتخاب در شیوه‌ی ارائه تکالیف، اراده بازخوردهای مداوم و فوری برای دادن انگیزه بیشتر، استفاده از گفتگوی زنده و ویدئو کنفرانس و راهنمایی والدین در خصوص اینکه تا چه حد فرزندانشان را در یادگیری برخط حمایت کنند، می‌تواند یادگیری برخط را موفقیت‌آمیزتر کند.

به نظر سیلن و کیسیکی (Ceylan & Kesici, 2017) استفاده از آموزش مجازی در کنار آموزش حضوری مدارس می‌تواند تضمین‌کننده یادگیری دانش‌آموزان باشد و تلفیق نقاط قوت دو شیوه‌ی آموزش حضوری و مجازی باعث ارتقای کیفیت یادگیری خواهد شد. بر اساس نتایج پژوهش و کمبود پژوهش در زمینه‌ی آموزش مجازی در دوره‌ی ابتدایی، پیشنهاد می‌شود مطالعات بیشتری درباره‌ی عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش مجازی در دوران ابتدایی، خواسته‌ها و نیازهای معلمان و دانش‌آموزان و والدین از آموزش مجازی و نقش دولت‌ها در تسهیل کاربرد آموزش‌های مجازی انجام گیرد.

منابع

- برون، م. (۱۳۹۸). فضای مجازی و آسیبه‌های آن در نظام خانواده. فصلنامه چندزبانه (PURE LIFE)، سال ششم، شماره ۲۰. ۱۰۷-۷۹.
- پور اسکندری، ر. فرج‌اللهی، م. (۱۳۹۵). شبکه‌های اجتماعی مجازی و تأثیر آن بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان در پایه چهارم ابتدایی در درس ریاضی. فناوری در آموزش و یادگیری، سال دوم، شماره ۸. ۸۶ - ۷۱.
- چراغ ملایی، ل؛ کدیور، پ. و صرامی، غ. (۱۳۹۳). استفاده از شبکه‌های مجازی در آموزش - فرصت‌ها و چالش‌ها. فصلنامه اندیشه‌های نوین تربیتی. دوره ۱۰. شماره ۳. ۵۱ - ۲۹.
- حاجی، ج؛ محمدی مهر، م. و محمدآذر، ح. (۱۴۰۰). بازنمایی مشکلات آموزش در فضای مجازی با استفاده از برنامه شاد در دوره پاندمی کرونا: یک مطالعه پدیدار شناسی. فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی. سال یازدهم. شماره سوم. ۱۷۴-۱۵۳.
- رحیمی دوست، غ. سیاحی، ن و فلاحی، م. (۱۳۹۷). شیوه‌های بهره‌گیری دبیران کاردانش از شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش. نشریه راهبرهای آموزش در علوم پزشکی. دوره ۱۱، شماره ۳. ۹۸-۸۹.
- سلیمان پور عمران، م. یوسفی مقدم، ر. (۱۳۹۸). شبکه‌های اجتماعی؛ ابزاری در جهت کیفیت‌بخشی فرایند یاددهی-یادگیری. فصلنامه چندزبانه (PURE LIFE)، سال ششم، شماره ۱۹. ۳۶-۱۱.

سلیمی، س. و فردین، م. (۱۳۹۹). نقش ویروس کرونا در آموزش مجازی، با تأکید بر فرصت‌ها و چالش‌ها، فصلنامه علمی پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی. سال هشتم. شماره ۲. ۶۰-۴۹.

شاه بیگی، ف. و نظری، س. (۱۳۹۰). آموزش مجازی: مزایا و محدودیت‌ها. مجله مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی یزد. دوره ششم، شماره ۱، شماره پیاپی ۴. ۵۴-۴۷.

صائمی، ح؛ فتحی واجارگاه، ک؛ عطاران، م. و فروغی ابری، ا. (۱۳۹۴). عوامل بازدارنده و راهبردهای به کارگیری شبکه اجتماعی برای تدریس و یادگیری مؤثر در آموزش. فصلنامه پژوهش در برنامه ریزی درسی. سال دوازدهم، دوره دوم، شماره ۱۷ (پیاپی ۴۴). ۱۴-۱.

عباسی، ف؛ حجازی، ا. و حکیم زاده، ر. (۱۳۹۹). تجربه‌ی زیسته‌ی معلمان دوره‌ی ابتدایی از فرصت‌ها و چالش‌های تدریس در شبکه آموزشی دانش‌آموزان (شاد): یک مطالعه پدیدارشناسی. فصلنامه علمی تدریس پژوهی. سال ۸. شماره ۳. ۲۴-۱.

عسکرزاده، س. و جوادیان نیک، س. (۱۳۹۸). تأثیرات فضای مجازی در عرصه دین. فصلنامه چندزبانه (PURE LIFE)، سال ششم، شماره ۱۷. ۱۲۳-۹۹.

علم، ر؛ علیپور، م. و حسینی نیا، ع. (۱۳۹۹). بررسی اهمیت و لزوم توجه به چالش‌های آموزش و یادگیری در فضای مجازی در دوران کرونا در نظام آموزشی ایران. مجله تحقیقات جدید در علوم انسانی. دوره جدید. شماره ۳۲. ۲۵۹-۲۴۷.

علی پور، ا. و شالباف، ع. (۱۳۸۷). اخلاق آموزش مجازی. فصلنامه‌ی اخلاق در علوم و فناوری. سال سوم، شماره‌های ۱ و ۲. ۵۰-۴۳.

فتحی واجارگاه، ک؛ پرداختچی، م. و ربیعی، م. (۱۳۹۰). ارزشیابی اثربخشی دوره‌های آموزش مجازی در نظام آموزش عالی ایران (مطالعه موردی: دانشگاه فردوسی مشهد). فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی. سال اول، شماره چهارم. ۲۱-۵.

کریمی، م. (۱۴۰۰). تحلیل پدیدارشناسانه تجارب زیسته اساتید و دانشجویان از آموزش مجازی در نظام آموزش عالی ایران. فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی. سال یازدهم، شماره چهارم. ۱۷۳-۱۵۳.

مرادی، ا. و کردلو، م. (۱۳۹۸). پدیدارشناسی تنگناهای اخلاقی آموزش الکترونیکی در آموزش عالی مجازی ایران. فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی. سال نهم، شماره چهارم. ۶۱-۷۶.

هارپر، ک.، چن، ک. و سی.ین، د. (۱۳۸۶). آموزش و کلاس‌های مجازی در اینترنت. ترجمه کریمی بلان، ا. فصلنامه راهبرد. شماره چهل و چهارم. ۲۰۱-۱۸۱.

Basilaia, G., & Kvavadze, D. (2020). Transition to online education in schools during a coronavirus pandemic in Georgia.

Ceylan, V. K., & Kesici, A. E. (2017). Effect of learning to academic achievement. *Journal of Human Sciences*, 14 (1).

Garrison, D.R., & Kanuka, H. (2004). Blended learning: uncovering its transforming potential in higher education. *The Internet and Higher Education*, 7 (2).

Konig, J., ; Daniela, j., & Nina G. (2020). Adapting to online teaching during COVID-19 school closure: teacher education and teacher competence effects among early career teachers in Germany. *European Journal of Teacher Education*. 43 (4).

Snelling, J. & Fingal, D. (2020). 10 strategies for online learning during a coronavirus outbreak.

UNESCO (2020). 290 million students out of school due to covid-19: UNESCO releases first global numbers and mobilizes response.